

Kirja-arvosteluja

Isä Koiviston kylä

JUHANA VARTIAINEN

Mauno Koivisto: Kaksi kautta. Muistikuvia ja merkintöjä 1982-1994. Kirjayhtymä, Helsinki/Juva 1994.

1 Johdannoksi

Vuosien 1982-1994 tasavallan presidentin *Mauno Koiviston* päiväkirjanomainen muistelmateos on poliittiseksi dokumentiksi ainutlaatuinen, ennen kaikkea persoonallisen ja vilpittömän tyylinä ansiosta. Ehkä teos pitäisi varustaa poliittisella kuluttajansuoja-varoituserkillä: tämän lukeminen altistaa sinut Koiviston viehätysvoimalle. Koiviston kirjoitustapa antaa hänestä niin älykkään, vilpittömän ja sympaattisen kuvan, ettei se voi perustua pelkästään lukijan manipulointiin. Ainakin minusta näyttää, että Koivisto on kertonut asiat niin kuin ne itse on kokenut ja ajatellut. Jos mukana on manipuloiva elementti, se voi olla vaikeammin havaittavissa koska se liittyy aineiston valintaan. Kirja on koottu päiväkirjamerkinnoista ja nauhoitetuista keskustelun tuokioista, joihin nykypäivän Koivisto silloin tällöin liittyy lisäkommentin. Jos teoksen nojalla yrittää ymmärtää Suomen poliittista lähistoriaa, matriisiin jää aukkoja, ja kirjoittajalla on

tietysti itsellään ollut mahdollisuus valikoida se mitä kertoo ja mitä jättää kertomatta. Siksi lopputulos on sekava ja kollaasinomainen, ja tarjoaa eri asioista kiinnostuneille ja mukana olleille lukijoille erilaisia paloja.

Esittelyni jakaantuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa (jakso 2.) arvioin Koiviston teoksen kirjallista luonnetta ja tyyliä. Kirjoituksen kaksi jälkimmäistä osaa käsittelevät puolestaan kumpikin yhtä Koiviston ajattelun ja toiminnan kokonaisuutta sellaisina kuin ne teoksesta ilmenevät. Ensimmäinen on Koiviston näkemys presidentin tehtävistä ja erityisesti sinipunahallituksen muodostaminen, ja toinen kokonaisuus muodostuu Koiviston talouspoliittisesta ajattelusta sikäli kuin se ilmenee teoksen viimeisistä luvuista. Nämä kaksi aihetta ovat - Koiviston ensimmäisen presidentiksi valinnan ohella - myös teoksen ehkä laajimmat ja painavimmat kokonaisuudet. Ekonomistien kannalta on kuitenkin heti todettava, että teoksen talouspoliittinen anti ei ole kovin suuri eivätkä talouspoliittiset asiat siinä lopultakaan näyttele keskeistä osaa. Jäljelle jäävistä suuremmista kokonaisuuksista jäävät myös käsittelemättä erityisesti Koiviston suhde tiedotusvälineisiin ja rötösherrajahti, armahdusasiat sekä punamultayhtiöiden viimeiset vaiheet.

2 Persoonallinen ja riemastuttava dokumentti

Vaikka Koivisto on siis voinut itse valikoida julkituomansa keskustelut, teksti sisältää kuitenkin paljon sellaisia aineksia, jotka itse asiassa asettavat kirjoittajan itsensä noloon valoon, tahallisestikin. Kun presidentin viran hoito on takana, Koivistolla on varaa nauraa itselleenkin ja tuoda itsestään esille velmuilijan piirteitä. Jo heti ensimmäisellä johdannon jälkeisellä sivulla Koivisto kertoo, 1980-luvun alun pääministerikaudeltaan, miten hän oli jossain vaiheessa uhannut erolla mutta huomannut että eroa suorastaan odotettiin. "Lopetin kiiruusti sellaiset puheet." (s.15). Vallankin toisella lukemisella huomaa, millainen huumori ja hauska monien tulkintojen leikki on piilotettu niukkojen lauseiden askeettisen pinnan alle. Poliittisena dokumenttina "Kaksi kautta" on siksi ainutlaatuisen ja todistaa Koiviston suuresta henkisestä voimasta. Tyyli on lakoninen ja toteava ja harvoin julistava, mutta retorisesti Koivisto on taitava. Lukija vaikuttuu hänen terävästä älystään, vaikka joutuukin ihmettelemään joidenkin ajatuskänteiden omituisuutta.

Toinen piirre, joka tekee teoksesta ainutlaatuisen, on sen herkkä ja henkilökohtainen tyyli. Koivisto kertoo niin avomielisesti ja vilpittömästi tunteistaan, ajatuksistaan ja pyrkimyksistään, että lukijan on vaikea olla tuntematta häntä kohtaan suurta sympatiaa. Koivisto kertoo, miten oli Tšekkoslovakian miehityksestä kuultuaan itkenyt niin, että "en tahtonut tietä nähdä" (s. 47) autoa ajaessa. Niinikään on hauska lukea miten Koivisto yritti SDP:n puoluetoimikunnan kokouksessa "haukotella ja olla hyvin poissaolevan näköinen" (s. 54) kun keskustelu koski presidentiasetelmaa.

Suhde *Kekkoseen* tulee myös välistä hyvin henkilökohtaisella tavalla valotetuksi. Kekkosen sairastuttua: "Hänen kanssaan saattoi ajoittain keskustella, mutta kun hän ryhtyi kuiskaamaan, minulle tuli outo ja kammottavakin olo." (s. 17). Ja yleisemmin, suhteesta Kekkoseen: "Ensimmäisenä pääministerikautena oli välillämme jonkinasteista läheisyyttä. Mutta minä pyrin pitämään etäisyyttä.

Voisi sanoa, että mieluummin pidin häntä epävarmuuden tilassa omista suunnitelmistani. *Varmuuden vuoksi.*"* (s. 55).

Riemastuttavia kommentteja on myös kirkosta, jonka tarjoamien saarnojen filosofiseen sisältöön Koivisto on tyytymätön. Myös virsien sävelkulut ovat Koiviston mielestä "mitättömiä". Kirkkojakson pääteema on tietysti arkipyhäkiista, joka oli tärkeä ja ärsyttävä Koiviston kaltaiselle sofistikoituneelle ja periaatteelliselle valtiollisen elämän periaatteiden pohtijalle: pelisäännöt ovat väärät, jos kirkolliset päätökset vaikuttavat työelämän normeihin.

Ainakin minulla oli Koiviston kirjaa lukiessa jatkuvasti déjà-vu-tunne: olen lukenut tämän joskus aikaisemminkin. Kun koetin eläytyä miettiä, miksi lauseet tuntuvat tutuilta, löysin kaksi kiinnekohtaa, jotka otan esille, koska ne voivat huvittaa tämän artikkelin lukijaa. Toinen on nimittäin *Raamattu* ja toinen on *Giovanni Guareschin* romaanisarja *Isä Camillon kylä*. Guareschin Isä Camillo on älykäs pappi, joka käy toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa pienessä italialaiskylässä ystävällismielistä mutta päättäväistä hegemoniataistelua paikallisten kommunistien kanssa. Guareschi kuvaa lakonisesti sitä, miten Isä Camillo viime kädessä on muita ovelampi. Sama tunnelma on "Kahdessa kaudessa": Koivisto kuvailee lyhykäisesti tapahtumien mosaiikit, selviytyen lopulta aina itse voittajana. Isä Camillon vastapelurin, Guareschin kuvaaman kommunistijohtaja *Bepponen* luonteva vastine on *Paavo Väyrynen*, joka on tietysti Koiviston teoksessa kovasti esillä - jo hakemistomaininnoilla mitatenkin. Koiviston tekstistä ei ylipäänsä huoukatteerua, ja hän suhtautuu ihmisluontoon behavioristisena tutkijana, mutta Väyrynen on kieltämättä Koiviston näytelmän konna, jonka juonet muodostavat teoksen puolivälistä alkaen yhden sen päämotiiveista.

* Joihinkin siteeraamiini kohtiin olen lisännyt kursivoiteja tuodakseni ydinkohdan esille. Sitaateissa olevat kursivoinnit ovat aina minun eivätkä koskaan osa Koiviston alkuperäistekstiä.

Toinen ja Guareschia väkevampi vertailukohde on kuitenkin Raamattu ja eritoten Vanhan Testamentin Jumala, jotka tulevat mieleen, kun Koivisto siteeraa omia kirjoitetaan, puheitaan, lauseitaan ja ajatuksiaan, joiden sisältö ja muoto on usein raamatullisen juhla. Esimerkkinä vaikkapa Koiviston kirje Väyrykselle, jonka hän lähetti sen jälkeen kun Väyrynen oli syyttänyt Koivistoa panettelusta ja pahan puhumisesta. Koivisto kirjoittaa:

"Mitä lähetekirjeeseesi tulee, niin ei Sinulta, Paavo, tuo diplomatia näytä käyvän.

En ole keskustellut Sinusta isoissa joukoissa, vaan luottamuksellisesti pienissä.

Olen vastannut Sinua koskeviin kysymyksiin rehellisesti.

Mitä yhteydenpitoomme tulee, olen sanonut Sinun sellaista ehdottaneen, mutta että mitään ei ole kuulunut.

Minulle sopii olla vastaamatta Sinua koskeviin kysymyksiin." (s. 279).

Ainakin minulle tämä tuo kovasti mieleen Vanhan testamentin katkelmat, erityisesti tietysti sen vuoksi, että kukin virke alkaa omana kappaleenaan, jolloin poljento on samantapainen kuin Raamatussa. Samanlainen tunnelma henkii, kun Koivisto sanoo *Sorsalle*: "On parempi ettet tiedä mietteistäni enempää" (s. 283) ja *Holkerille*, tämän aprikoitua hallitustunnustelujen jatkosta, "Luulen, että sinä et tee sillä tiedolla mitään" (s. 248). Vain Jumala puhuu näin. Monet meistä lienevät joskus ajatelleet, että on parempi jättää jotakin sanomatta jollekulle, mutta kuvitelkaapa itsenne todella sanomassa vakavalla mielellä toiselle, tuntemallenne ihmiselle "on parempi ettet tiedä mietteistäni enempää". Raamatullisia ja arvoituksellisia, joskus huvittaviakin kielikuvia ja ajatuksia on tekstissä vaikka kuinka paljon. Samaisesta yhteydestä, sinipunahallituksen muodostamisen ajoista, Koivisto kirjoittaa:

"Valmistautuessani hallitusneuvotteluihin ajattelin, että jos kuitenkin on olemassa sopimus, joka myöhemmin paljastuu ja joka kokonaan mitätöi minun mahdollisuuteni vaikuttaa asioiden kulkuun, minä joudun häpeään ja *höpäisen myös*

edeltäjäni." (s. 235).

Voi ymmärtää, että Koivistolle olisi ollut nöyryyttävää joutua sivuun hallituksen muodostamisesta, mutta moni meistä ei olisi tullut ajatelleeksi niin vanhatestamentillisesti, että häpeä ulottuu myös Kekkosen ylle.

3 Valtioelinten työnjako ja sinipunahallituksen muodostaminen

Koivisto tuo johdonmukaisesti esille näkemyksensä, jonka mukaan poliittista valtaa käyttää maassa eduskunnan luottamusta nauttiva hallitus. Jo Lukijalle-jakson ensimmäisellä sivulla hän toteaa:

"Presidentin sisäpoliittista oikeuksista ja velvollisuuksista on tärkein toimivan parlamentaarisen hallintotavan ylläpitäminen, hallitusten syntyminen edesauttaminen ja hallituksen tukeminen sen kannatettavissa pyrkimyksissä".

Vaikka Koiviston periaatteellisesta parlamentarisesta näkemyksestä ei vallitse epäselvyyttä, "Kaksi kautta" avartaa ja tarkentaa käsitystä Koiviston valtiollisesta ajattelusta. Suomessahan on totuttu puhumaan varsin täsmentämättömästi presidentin vallasta ja valtaoikeuksista. Vaikka Koivisto ei juuri esitä periaatteellisia ja systemaattisia valtioteoreettisia pohdintoja, hänen näkemystään voisi "Kaksi kautta" -teoksen perusteella varovaisesti luonnehtia seuraavasti.

Koivisto lähtee siitä, että poliittista valtaa käyttävät eduskunta ja sen luottamusta nauttiva hallitus ja että presidentin ei siksi tule lainkaan puuttua politiikan sisällöllisiin kysymyksiin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että Koivisto haluaisi presidentin aina olevan sivussa (taikka että olisi halunnut itse olla sivussa) siitä, miten hallitus muodostetaan ja miten eduskunnan tahto toteutuu. Koivisto näkee presidentin eräänlaisena *erotuomarina, arbitraattorina, joka ei puutu politiikan sisältöön mutta jonka tehtävänä on pitää huolta siitä, että valtiosäännön sisältämät parlamentaariset periaatteet toteutuvat hallitusta muodostettaessa*. Tämä voi aika ajoin edellyttää sitäkin, että presidentti pitää hallitusta muodostettaessa "ohjaket" tiukastikin omissa käsissään. Koivistolle on

tärkeää, että hallitusneuvottelut tapahtuvat valtiosäännön hengen mukaan. Siksi hallituspohjaa ei saa sopia etukäteen, vaan on kuunneltava kaikkien eduskuntaryhmien aitoja kannanottoja, ja edettävä niiden ja asiakysymysten pohjalta odotettavissa olevien kansakunnan kannalta tärkeiden ongelmien ratkaisemisen kannalta hyvään hallituspohjaan. Koiviston mukaan presidentti on tässä keskeisessä asemassa: hän kuuntelee eduskuntaryhmien kannanotot ja hänen on vasta niiden pohjalta annettava jollekulle hallituksen muodostamisen tehtävä. On siis tärkeää, että hallitusta muodostettaessa myös noudatetaan tiettyjä muotoja ja periaatteita. Koivisto näkee presidentin velvollisuutena huolehtia siitä, että hallituspohja todella vastaa eduskuntaryhmien tahtoa.

Käsitellen kohta sinipunahallituksen syntyvaiheita tämän "opin" erityisenä esimerkkitapauksena. Mutta sitä ennen on todettava, että, ollaan Koiviston kannasta ja toiminnasta mitä mieltä tahansa, hänen korostamansa kysymyksenasettelu on oleellinen ja tärkeä ja jäänyt liian vähälle periaatteelliselle huomiolle valtiosääntökeskustelussa. On helppo yhtyä parlamentaariseen periaatteeseen, jonka mukaan valtiollisen vallan legitimiys kumpuaa kansan valitsemasta eduskunnasta. Yhtä selvää ei ole, pitäisikö asettaa jonkinlaisia enempiä muodollisia pelisääntöjä sille, miten hallitus muodostetaan eduskuntavaalien jälkeen.

Kysymyshän on koalitioiden muodostumisesta, ja peliteoriasta tiedämme, että lopputuloksen kannalta voi olla täysin ratkaisevaa se, missä järjestyksessä agentit neuvottelevat keskenään ja mitä yleisesti tiedetään neuvottelujen proseduurista ja agenttien välisistä kommunikoinnin ja sopimisen mahdollisuuksista. Eduskunnan luottamuksen vaatiminen pitää tietysti huolen siitä, että lopputulos vastaa eduskunnan enemmistön kantaa. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä, etteikö joka eduskuntavaalien jälkeen olisi olemassa useita mahdollisia ja toimintakykyisiä eduskunnan enemmistöön nojaavia hallituspohjia.

Näin on laita erityisesti Suomessa, jossa on kolme voimakasta puoluetta, joiden yhteishallitus on epätodennäköinen mutta joista aina kahden on

oltava mukana hallituksessa. Kolmen agentin pelit ovat tunnetusti epävakaita ja hankalia, koska mikä tahansa koalitio on aina periaatteessa vaihtoehtoisen koalition syrjäytettävissä². Siksi lopputuloksessa korostuu poliittinen pelitaito, ja helpostikin sellaisella tavalla, joka ei ole omiaan ylläpitämään puolueiden välistä yhteistyökykyä ja niiden avainhenkilöiden välistä luottamusta. On helppo sanoa, että olisi annettava asiakysymysten näyttää suuntaa. Mutta asiakysymyksetkin ovat tietysti demokratiasa välttämättä osa neuvotteluprosessia.

Näille ongelmille ei tietysti ole mitään yksinkertaista valtiosääntöoikeudellista ratkaisua ja viime kädessä niiden vakavuus riippuu poliittisten puolueiden avainhenkilöiden moraalista ja toimintakyvystä. Mutta kysymystä olisi ainakin pohdittava vakavasti. Yksi mahdollisuus olisi käydä hallitustunnustelut tähänastista julkisemmin; toinen etenemistie olisi ottaa käyttöön eduskuntaryhmien äänestykset, joissa kansanedustajat voisivat ilmaista yhteistyökumppaneita koskevia preferenssejään. Yksi askel tähän suuntaan on se nyt käsiteltävänä oleva valtiosäännön muutos, jonka mukaan eduskunta valitsee hallituksen muodostajan, mutta tämäkään menettely ei tietenkään poista kuvattua koalitioiden muodostamisen ongelmallisuutta.

Koiviston näkemys näyttäisi edellä olevan perusteella olevan se, että presidentti on hallituksen muodostamisen keskeinen erotuomari. Tämä näkemys on perusteltu, jos voidaan olettaa presi-

² Yksinkertaisena esimerkkinä on vaikka kolmen pelaajan peli, jossa pelaajat voivat äänestää 1 markan rahasumman (vrt. hallitusvalta) jakamisesta ja säännöt määräävät että sellainen jako toteutuu, jota esittää kaksi tai kolme pelaajaa ja joka on toteuttamiskelpoinen eli että jako-osuuksien summa on korkeintaan 1. Tällaisen pelin *ydin* on tunnetusti tyhjä joukko eli ei ole olemassa sellaista jakoa, jota ei voitaisi äänestää kumoon jonkin vaihtoehtoisen koalition äänillä. Jos pitäisi ennustaa pelin lopputulos sen perusteella, millaisia neuvotteluja pelaajat käyvät keskenään, olisi tietysti ratkaisevaa, missä järjestyksessä pelaajat tapaa-
vat toisensa neuvotteluissa ja missä vaiheessa neuvottelujakso puhalletaan päättyneeksi (ja tiedetäänkö tämä loppupiste etukäteen, jne.).

dentin olevan idealistinen henkilö, jota kiinnostaa eduskunnan tahdon mahdollisimman täydellinen toteutuminen. Mutta käytännössä tietysti presidentin on poliittinen toimija, ja juuri hallitusneuvottelujen prosessin epämääräisyys tekee hänestä tosiasiallisesti hirmuisen vallankäyttäjän. Suora kansanvaali voi olla nimenomaan omiaan tuomaan presidentin paikalle vallanhimoisen henkilön.

Tämän koivistolaisen opin erityisenä sovellutuksena käsittelen lähemmin *Harri Holkerin* hallituksen eli ns. sinipunahallituksen muodostamista keväällä 1987. Koivisto kuvaa tätä tapahtumaketjua intensiivisesti ja verraten laajastikin (s. 229-268).

Konstruoin seuraavaksi kaksi kuvausta tapahtuneesta. Ensimmäinen kuvaus on lyhyempi, koska se vastaa varsin vakiintunutta käsitystä, jonka mukaan Koivisto runnoi sinipunahallituksen kokoon vastoin eduskunnan tahtoa. Toinen kuvaus on yritys "ymmärtää" Koiviston omaa tilitystään tapahtuneesta, siten kuin hän on sen teoksessaan esittänyt. Koetan sitten arvioida kummankin kuvan vakuuttavuutta.

Ensimmäinen, Koiviston kannalta kielteinen asioiden kuvaus perustuu seuraaviin väitteisiin, jotka nähdäkseni kaikki ovat totta:

1) Vaalitulokset oli menestys porvarillisille puolueille ja porvarillinen hallituspohja oli sen valossa perusteltu.

2) Myös porvarillisten puolueiden eduskuntaryhmissä oltiin laajasti siinä käsityksessä, että tulnaisiin muodostamaan porvarihallitus.

3) Kokoomuksen ja Keskustapuolueen puheenjohtajat olivat sopineet porvarihallituksen muodostamisesta.

4) Kaikesta tästä huolimatta Koivisto runnoi maalle Kokoomuksen ja SDP:n hallituksen antamalla hallituksen muodostamistehtävän eduskuntaan kuulumattomalle Harri Holkerille ja määräämällä mainitun sinipunapohjan ensisijaisesti selvitettäväksi vaihtoehdoksi.

Koiviston oma todistus tapahtuneesta voisi pohjata seuraaviin väitteisiin, jotka myös ovat asiallisesti tosia tai perusteltavissa koivistolaisesta näkemyksestä käsin:

5) Eduskuntaryhmien presidentille esittämät näkemykset eivät sisältäneet mitään voimakkaita kannanottoja minkään hallituspohjan ensisijaisuudesta tai jonkin hallituspohjan mahdottomuudesta. Eduskuntaryhmien kanta hallituksen muodostamiseen oli siis periaatteellisesti avoin.

6) Presidentin tehtävänä on auttaa muodostamaan sellainen hallitus, joka vastaa eduskunnan tahdonmuodostusta. Koska eduskuntaryhmien kanta oli avoin, hallituspohjan tunnustelijaksi oli sen mukaisesti nimitettävä henkilö, joka suhtautui asiaan avoimesti ja oli valmis keskustelemaan asiakysymyksistä.

7) Jos porvarillisten puolueiden johtajien kesken oli tehty sopimus, se oli arvoton, koska siitä ei ollut kerrottu eduskuntaryhmille eikä presidentti voi hyväksyä eduskunnan kannaksi sellaista, mistä eduskunnassa ei tiedetä³.

8) Koska Kokoomus oli vaalien suurin voittaja, oli luontevaa antaa tunnustelijan tehtävä kokoomuslaiselle poliitikolle. *Ilkka Suominen* ei kohdan 6) nojalla tullut kysymykseen, joten Harri Holkeri oli perusteltu vaihtoehto.

9) Edelleen, koska Kokoomus oli vaalien voittaja, oli pidettävä huoli, että keskeisinä vaihtoehtoina olisivat mukana sellaiset hallituspohjat, joissa Kokoomus olisi mukana - eli sinipunapohja ja porvaripohja. Siksi oli perusteltua selvittää jopa ensisijaisesti näitä kahta vaihtoehtoa.

10) Koska Kokoomus olisi itse mukana näissä kummassakin vaihtoehdossa, Kokoomuksella ei voi olla mitään huomautettavaa siitä, kumpaa vaihtoehtoa toimeksianto määräsi selvitettävän ensiksi. Jos Kokoomus ei halunnut sinipunapohjaa, se olisi voinut ajaa neuvottelut umpikujaan ja valita sen jälkeen porvaripohjan. Hallituksen muodostaja Holkeri oli tietoinen tästä marssijärjes-

³ "Ajateltiin tosiaan, että minulla olisi ollut aikomus olla suorittamatta nykyiseen tehtävääni kuuluvia velvollisuuksia? Ajateltiin, että hyväksyisin eduskunnan kannaksi jonkin käsityksen, jota eduskunta ei ole omaksensa ottanut, ja joka ei ole sisällynyt eduskuntaryhmien minulle esittämiin kannanottoihin?" (s. 263).

tyksestä.

Jos Koiviston menettelyä haluaa puolustaa, puolustus on kaiketi rakennettava väitteille 5)-10). Kumpikaan kuvaus ei tietenkään ole täydellinen, toisen tulkinnan poissulkeva totuus asiasta. Koiviston vaatimus, että hallitustunnustelijalla ei ole asiaa koskevia "ennakkoasenteita", on tietysti poliittisesti kohtuuton. Lienee myös lähdettävä siitä, että puolueiden johtohahmot näyttelevät keskeistä roolia hallitustunnusteluissa, ja että he nauttivat jo asemansa vuoksi jonkinlaista luottamusta myös eduskuntaryhmissään. Siksi puoluejohtajien sopimuksen kertakaikkinen mitätöiminen oli tietysti aika kovakourainen poliittinen veto. Toisaalta voi ymmärtää Koiviston ärtymyksen siitä, että oli tehty sopimus, josta ei ollut kerrottu edes eduskuntaryhmille - saatika äänestäjille ennen vaaleja⁴.

Lähtien siitä Koiviston opin aksiomasta, että vain avoin suhtautuminen oli eduskunnan tahdon mukaista, Koiviston oli tietysti johdonmukaista torpedoida Kokoomuksen johdon yritys muuttaa marssijärjestystä. Koivisto oli päättänyt, että selvittäjäksi oli saatava henkilö, joka ei ollut etukäteen sitoutunut yksinomaan porvaripohjaan. Kuka tahansa kokoomuspoliitikko, joka protestoisi Koiviston asettamaa marssijärjestystä, *signaloisi* tällä protestillaan olevansa asiassa ennakkoon sitoutunut puolueiden johtajien salaisen sopimuksen mukaisesti⁵. Siksi Koivisto suostui antamaan hallituksen muodostamistehtävän vain sellaiselle henkilölle, joka hyväksyisi hänen marssijärjestyksensä, tai, toisin sanottuna, jos marssijärjestystä vastaan protestoitaisiin, myös punamulta oli kolmantena vaihtoehtona palautettava mukaan keskusteluun.

Täysin muodollisesti voidaan siis kohtiin 9)-

⁴ Presidentin ärtymystä lisäsi se ikävä piirre, että sopimukseen ilmeisesti liittyi teollisuuden lupaus rahallisesta avusta porvaripuolueille.

⁵ "Jo ennen neuvottelujen alkua oli selvää, etten voinut antaa *Suomiselle* mitään tehtävää, siksi selkeästi hän eduskunnan edessä oli ilmoittanut omaavansa asiassa ennakkoasenteita." (s. 236).

10) nojaten väittää, että Kokoomuksella oli valinnanvapaus porvaripohjan ja sinipunapohjan välillä. Mutta poliittisen lähihistorian tuntijoille oli ja on tietysti itsestään selvää, että kokoomuksen pelko punamullan toistumista kohtaan oli niin hirvittävä, että Kokoomus ei tässä tilanteessa ollut täysin toimintakykyinen puolue. Koivisto kolkutteleekin omien oppiensä rajoja, kun hän keskustelee Holkerin kanssa vaihtoehtojen marssijärjestyksestä. Koko jakson avainlause on tietysti Koiviston toteamus Holkerille, sen jälkeen kun oli käynyt ilmi, että Puolanne ja Suominen olivat tyytymättömiä presidentin asettamaan vaihtoehtojen selvitysjärjestykseen:

"Totesin, että jos asianlaita on kokonaan toisin, kuin mille toimeksianto on rakentunut, niin sitten toimeksiantokin täytyy muuttaa ja varteenotettavien vaihtoehtojen joukkoon palauttaa punamulta, *jonka vaihtoehtoon realisoitua katsoin voivani toimenpiteilläni lisätä*". (s. 255).

Sitaatin alkuosa on periaatteellisesti aivan Koiviston parlamentaristisen erotuomariopin puitteissa ja voidaan perustella ylläolevien kohtien 5)-10) nojalla. Kursivoimani jälkiosa on sen sijaan raakaa vallankäyttöä, ja lukija voi mielessään kuulla miten Holkerin luut rusahtelevat peukaloruuvissa. Tietysti koko ilkeä asetelma oli perintöä siitä tietystä salakähmäisyydestä, joka Suomen poliittiseen järjestelmään oli ulkopoliittisten rajoitusten vuoksi pesiytynyt. Monessa tavallisemmassa parlamentaarisessa demokratiassa porvarillisten puolueiden johtajat olisivat varmaan kertooneet sopimuksestaan avoimesti ennen vaaleja. Poliittisten keskustelujen käyminen on aina mahdollista ja sallittua ja tietysti toivottavaakin, mutta on helppo ymmärtää Koiviston näkemystä, jonka mukaan kassakaapissa pidetty "sopimus" ei kuulu hyvään ja kansanvaltaiseen politiikkaan.

4 Koiviston talousajattelu ja Suomen lama

Teoksen loppuosassa on kaksi suhteellisen laajaa lukua, "1980-luvun talouspolitiikkaa", ja 1990-luvun talouspolitiikkaa", jotka askaroivat Suomen

lähivuosien talouskehityksen ympärillä. Ne (ja erityisesti jälkimmäinen) ovat kuitenkin kirjallisesti vähemmän lennokkaita ja vähemmän työstettyjä kuin aiemmat jaksot ja rajoittuvat enemmän keskustelujen tai muistioiden toistamiseen. Siksi niistä on vaikea lukea esiin johdonmukaista "koivistolaista" talousnäkemyä. 1990-luvun tarinan yhden rungon muodostavat Koiviston ja *Markku Puntilan* käymät kahdenkeskiset keskustelut.

Minun vaikutelmani on sama kuin Koiviston aiempienkin tekstien yhteydessä: hänen talouspoliittisten ja taloudellisten näkemystensä yksitotisuus on kovin eri maata kuin hänen valtiollisen ajattelunsa ja ihmistuntemuksensa monikerroksisuus ja keskustelevuus. Koiviston selostus päättäjien keskusteluista antaa välillä jopa lohduttoman kuvan siitä yksioikoisuudesta ja neuvottomuudesta, joka leimasi maamme poliittista johtoa kansantalouden romahtaessa. Toisin ilmaistuna, kun Koivisto keskusteleee pankkikriisistä, lamasta ja talouspolitiikasta, tarkastelussa mukana olevien taloudellisten muuttujien joukko on kovin rajoitettu. Siinä missä Koivisto näyttää valtiollisissa asioissa olevan suvereeni kommentaattori ja muita askelen edellä, hänen talouspoliittisessa puheessaan on voitotelevampi, "huonosti menee mutta eihän tälle mitään voi" -sävy. Kaikkien päätökset ja toimet ovat huonoja, niin äänestäjien, eduskunnan, pankkiirien kuin hallitustenkin. Koivisto käy tietysti ihan iskevästi läpi kaikki nousukauden politiikassa tehdyt virheet eikä tältä kaudelta tietenkään kovin moni selviä puhtain paperein.

Kuva Koivistosta talouspoliittikkona ei "Kahta kautta" lukiessa olennaisesti muutu aiemmasta. Koivisto on sormituntumaltaan keskuspankkimies, joka on huolestunut kahdesta tasapainosta, vaihtotaseesta säästämisen ja investointien erotuksena sekä valtiontaloudesta, jonka tasapainon hän näkee eritoten poliittisena ongelmana. Lukijan tekisi mieli kysyä häneltä: jos kerran on selvää, että alhaisempi julkisten menojen kasvu olisi parempi, miksi sitten kaikki menee vikaan? Miksi äänestäjät suosivat poliitikkoja, jotka lupaavat lisää etuja? Taloustieteilijät ja osa poliittisesta eliitistä näkevät julkisten menojen kasvussa kernaasti jonkinlaisen

käsittelemättömän "ongelman", joka johtuu äänestäjien hölmöydestä tai poliitikkojen vääristä lupauksista. Ainakin minusta on uskottavampaa lähteä hypoteesista, jonka mukaan kansa todella on halunnut sitä julkisten menojen kasvua, joka on toteutunut. Koiviston ärhentely äänestäjille on hieman vastakarvassa sen kanssa, miten kauniisti hän yleensä ilmaisee luottamuksensa kansanvaltaan.

Toisin kuin monet aikalaisensa, Koivisto suhtautuu konsensuaalisen tulopolitiikan mahdollisuuksiin varovaisen ja pragmaattisen myönteisesti, tunnustaen sen ongelmat mutta silti rohkaisten rakentaviin kokonaisratkaisuihin.

Yleiseen talouspoliittiseen ja taloustieteelliseen keskusteluun verrattuna Koiviston näkökulmaa voi kuitenkin kiittää siitä, että se on viisaan poliittinen. Koivisto kysyy koko ajan itseltään ja muilta, mitkä ovat ne poliittiset voimat, liittoutumat ja instituutiot jotka kykenevät toteuttamaan hyviksi arvioidut ratkaisut. Taloustieteilijähän ovat perinteisesti kuvitelleet itsensä valistuneen diktaattorin paikalle ja kirjoittaneet suosituksensa passiiviseen "mitä pitäisi tehdä" -muotoon, ikään kuin kollektiivisen päätöksenteon ongelmia ei olisi olemassakaan. Uudemmassa poliittisessa taloustieteessä on alettu mallittaa myös sitä, miten päättäjät käyttäytyvät⁶ ja millaisia kollektiivisen päätöksenteon ongelmia syntyy monipuolueissa ja korporatiivisissa valtioissa. Koiviston kysymys politiikan toteuttajasta on aivan oikea kysymys - vaikka Koivistokaan ei tarjoa järin hyviä vastauksia ja päättyy turhan usein synkeään "eihän siitä mitään tule" -tunnelmaan. Näin on tietysti asianlaita erityisesti niissä keskusteluissa, joita käytiin kolmen ulkomaisen asiantuntijan ehdotuksista sekä suomalaisesta "professoripaperista".

Keskuspankkimiehen viisasta sormituntumaa Koivistolla on ollut myös siinä, miten skeptisesti hän on suhtautunut nimellisesti tiukkoihin valuutta-

⁶ Tosin tämä teorianmuodostus on oletuksissaan vielä kovin yksioikoista ja epäuskottavaa, erityisesti siltä osin kun päättäjät nähdään vain omia etujaan maksimoivina byrokraatteina tai poliitikkoina.

kurssitavoitteisiin. Hänen näkemyksensä markan arvon puolustamisesta sisältää selvästi aktiivisuutta sekä devalvaation että revalvaation suuntaan.

Todettakoon myös, että Koivistoa ei voi tekstin perusteella lukea siihen yltökameralistiseen joukkoon, joka ei lainkaan tunnusta budjetin menotalouden kerrannaisvaikutuksia. Hän toteaa selvästi talouden nousun ja laskun itseään vahvistavat mekanismit ja sen, että säästöt laman keskellä vain luovat uusia säästötarpeita (ks. erit. s. 273-274). Suurta vääryyttä hänelle tekemättä voinee kuitenkin sanoa, että hänen kirjoituksensa yleissävyy edustaa suomalaista tasapainofundamentalismia ja suhtautuu epäluuloisesti siihen ajatukseen, että raha- ja finanssipolitiikkaa käytettäisiin ohjaamaan kokonaistuotantoa ja työllisyyttä mahdollisimman suotuisasti intertemporaalisen vaihtotase- ja budjettirajoituksen puitteissa.

Tällä en tietenkään tarkoita, etteikö Suomen kansantalouden polku vuosina 1991-1993 olisi ollut aika ahdas. Silti taloustieteilijä kummeksuu, että Koiviston ja päättäjien käymissä keskusteluissa ei kiteydy edes esityslistan kärkeen jokaiselle ekonomistille ilmeisen luonteva kysymys: miten taloutta olisi ohjattava, jotta vaihtotaseen tasapainottumisen puitteissa voitaisiin selvittää mahdollisimman vähäisellä työttömyydellä? Koiviston todistuksesta saa vaikutelman, että *tällaista kysymystä ei edes asetettu eikä työttömyyttä edes mainita yhtenä kokonaistaloudellisena muuttujana muiden joukossa*. Sen sijaan Koivisto kertoo todenneensa yksikantaan (2.3.1992):

"Minusta olisi tärkeitä lähteä siitä, ettei tavoiteltaisi maksimaalista kasvua ja maksimaalista

kaikkien mahdollisten reservien hyväksikäyttöä, vaan pantaisiin enemmän painoa tasapainolle." (s. 372).

Tässä on aika suorasukaisesti lausuttu suomalaisen suhdannedefaitismin uskontunnustus. Kun nyt näköpiirissä on parhaimmillaankin kymmenen vuotta kestävä joukkotyöttömyys ja erityisesti pysyvän ja laajan pitkäaikaistyöttömien joukon ongelma, voi tietysti todeta Koiviston toiveen toteutuneen surullisen hyvin. Voi hyvin olla, että kysynnän ylläpitämiseen ei olisi ollut paljon enempää varaa. Mutta miten ihmeessä muka Koivisto ja päättäjät sen tiesivät etukäteen, edes pohtimatta asiaa? Nielikö Koivisto sellaisenaan täysin retoriseen käyttöön tehdyn ja ilmeisen virheellisen sormituntuma-arvion, jonka mukaan valtiontalouden alijäämässä oli "puolet rakenteellista"? (s. 387). Vaihtotase ja ulkomainen velkaantuminen olivat ankara rajoitus, mutta ymmärsivätkö Koivisto, *Raimo Sailas* ja *Puntila*, että vaihtotaseen vajeen oli pakko nousta laskennallisesti korkealle jo vain markan devalvoitumisen vuoksi? Minä olen edelleen valmis lyömään vetoni sen puolesta, että tulevaisuuden taloushistorioitsijat tulevat pitämään Suomen jyrkkää sopeutumista murheellisenä ylilyöntinä⁷.

⁷ Alustavia perusteluja sille, että ulkomaisesta velasta suoriudutaan eroon työllisyyden kannalta tarpeettomankin nopeasti, on esitetty artikkelissa *Jukka Pekkarinen - Juhana Vartiainen: Kuinka vakavia ovat taloutemme epätasapainot? Kansantaloudellinen aikakauskirja 1993:3*.